

Reflexions sobre l'evolució de la protecció dels valors ambientals a les illes Balears: els espais naturals protegits i la Xarxa Natura 2000

Ferran Dídac LLUCH i DUBON

Geògraf. Secció de Cartografia. Conselleria d'Agricultura, Medi Ambient i Territori. fluch@dgmambie.caib.es

Resum

Aquest article pretén reflexionar sobre els importants canvis experimentats en matèria de protecció i conservació del medi natural a les illes Balears en el darrer quart de segle. Ens hem centrat particularment en allò que la LECO defineix com a espais de rellevància ambiental: els espais naturals protegits, d'una banda i la xarxa ecològica de protecció d'hàbitats i aus, la Xarxa Natura 2000, de l'altra. Nogensmenys hem aportat un enfocament més humà i historicista en reflexionar sobre que són 25 anys des d'una perspectiva humana i retre, alhora, un merescut homenatge a qui ha dedicat bona part de la seva vida professional a l'Administració Autònoma i, concretament, a la defensa dels valors ambientals de l'arxipèlag balear.

Introducció

Crec que val la pena que dediqui uns breus paràgrafs a descriure que trobareu en aquest article i que no. És més aviat que un article, una mena d'assaig fruit de la meva formació, l'experiència laboral a la Conselleria de Medi Ambient i el temps dedicat a la reflexió sobre temes mediambientals per a l'elaboració dels epígrafs corresponents a alguns volums que he escrit de geografia de les Illes ja editats i en impremta. Si cerqueu una descripció més tècnica i asèptica dels espais naturals protegits o de la Xarxa Natura 2000, us convido a que visiteu les adreces electròniques següents <http://ca.balearsnatura.com/home/> i <http://www.caib.es/sacmicrofront/contenido.do?mkey=M34&lang=CA&cont=21475> per als espais protegits i <http://xarxanatura.es/>, per a la XN2000 de les illes Balears, a banda de les publicacions editades sobre aquestes matèries (monogràfics, guies, itineraris...)

He de confessar que no som ni biòleg ni ambientalista sinó geògraf de formació. Una titulació que vaig obtenir en un cada cop més llunyà 1988. Val a dir que, tot i comptar amb professors com el Dr. Bartomeu Barceló preocupats per la defensa dels valors ambientals i que fou l'únic que ens introduí en l'estudi de l'ecologia a partir d'una lectura obligatòria a primer de carrera del llibre titulat Ecologia d'en Ramon Margalef, no hi havia aleshores cap assignatura dedicada a la protecció del territori ni del medi ambient. De llavors ençà la meua trajectòria professional i investigadora, s'havia centrat més aviat en temes demogràfics i socials, en l'estadística pública i en la planificació de serveis i, molt parcialment, a la docència. Per atendre la necessitat dels alumnes de les Balears he publicat dos manuals de Geografia de les illes Balears, un per a un mòdul d'obtenció del títol de l'extint graduat escolar i un manual general, publicat el 1997,

dedicat a un públic general i universitari en què, si més no, ja es tractaven específicament qüestions d'impacte ecològic i territorial a l'arxipèlag. Però no fou fins a la preparació de les oposicions a geògraf del Govern de les illes Balears convocades el 2002 i, sobretot, a partir de la incorporació a la Secció de Cartografia de la Conselleria competent en matèria de Medi Ambient, en què he tingut un contacte més estret en els temes de protecció territorial. Fruit d'aquesta experiència, i per atendre la demanda de l'editor Lleonard Muntaner he elaborat durant prop de 2 anys de tasca més o menys continuada un manual de geografia física i ambiental de les illes Balears que actualment es troba en impremta i que veurà la llum d'aquí uns mesos. Per això, davant la convidada de participar en aquest volum, m'he permès la llibertat d'elaborar un article més proper a l'assaig que a un article purament descriptiu, ja cobert sobradament pel manual esmentat i per les informacions accessible a la xarxa o a moltes altres publicacions clàssiques sobre la matèria. A banda d'algunes dades quantitatives i descripcions generals, bona part de l'article són reflexions personals, errònies o encertades, a les que he arribat. No esper que tothom hi estigui d'acord amb totes ni tampoc em considero en possessió de cap veritat absoluta, però crec que pot ser interessant com a document de debat i reflexió. I, aquesta llibertat de tractament i d'enfocament, em permet expressar opinions i entrar en determinades qüestions que en un manual més formal i de formació acadèmica obviaria.

La condició d'arxipèlag de les illes Balears i la seva localització geogràfica fan que des d'un punt de vista ambiental s'hi trobin un important i variat nombre d'hàbitats representatius de la regió mediterrània, d'una banda i de l'altre que acullin certs endemismes d'indubtable valor. Nogensmenys, les Illes constitueixen un indret fonamental d'alimentació, descans i reproducció

de moltes espècies d'aus migratòries i, un fet que de vegades oblidem, a banda de l'àrea terrestre, les illes es troben envoltades del mar, un mar que conté hàbitats d'interès extraordinari i que acullen de manera permanent o durant les migracions un bon nombre d'espècies de gran interès per a la conservació. I aquest és el marc sobre el què s'han declarat tota una sèrie de figures de protecció (espais naturals protegits i XN2000) de les què parlarem al llarg de l'article.

Una conclusió que no planteja discussió és que, la protecció del territori i del medi ambient, han experimentat en un període relativament molt breu, un enorme protagonisme i que han transformat la defensa del patrimoni natural i del territori d'una qüestió marginal a un tema central. Si més no formalment.

De fet, el període d'anàlisi proposat, coincideix amb l'inici de les declaracions d'espais naturals protegits al nostre arxipèlag i, durant aquest interval temporal relativament breu, s'han aprovat tot un seguit de normatives (lleis, decrets...) de protecció territorial i ambiental inimaginables unes dècades enrere. Les Directrius d'Ordenació Territorial, els Plans territorials insulars, les normes subsidiàries, més o menys restrictives, la Llei d'espais naturals, el Decret d'alzinars, la LECO, les declaracions de LIC i ZEPA de l'arxipèlag..... són només alguns exemples normatius i de protecció ambiental aprovats a les illes Balears.

Evidentment, aquest desplegament normatiu mediambiental també es troba en àmbits administratius superiors, europeu i estatal que afecten de manera directa la legislació autonòmica. Només esmentarem en aquest punt les directives Aus i Hàbitats de la Unió Europea o la Llei estatal 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la Biodiversitat que substituï la Llei 4/89, de conservació dels espais naturals i de la flora i la fauna silvestres. A aquests exemples, hi hauríem d'afegir tota la legislació sobre impactes ambientals, protecció d'espais naturals, normatives específiques (residus urbans i perillosos, qualitat de l'aigua i de l'aire...), sense oblidar que recentment encara es fa més extensa la llista de matèries en una visió holística del medi, que inclou aspectes paisatgístics i de patrimoni artístic i ambiental, materials i immaterials. Bons reculls legislatius els trobareu tant a la pàgina web del Ministeri de Medi Ambient, com a la d'altres institucions oficials.

Aquesta centralitat de la preocupació ambiental, real o més aviat formal, la trobem en l'adjectiu sostenibilitat que apareix en gran part de les normatives aprovades recentment, ja siguin d'àmbit directament ambiental, ja sigui d'àmbit

sectorial (pe, agricultura, turisme, transports...). De tot això en parlarem més endavant.

He estructurat l'article en diversos apartats: una reflexió sobre el significat de 25 anys com a qüestió temporal, els importants canvis en matèria ambiental al llarg d'aquest període, una breu descripció dels espais naturals protegits i de la Xarxa i, sobretot, algunes reflexions sobre aquestes qüestions que trobareu al llarg de l'article.

Algunes reflexions entorn al període temporal analitzat

Valorar si 25 anys són molts o pocs, depèn de la perspectiva personal i vivencial que cadascú tingui i depèn del camp científic o tècnic a què es refereixi. Des d'un punt de vista de ciències com la geologia o la geomorfologia, 25 anys és un període gairebé insignificant, on l'escala temporal d'estudi utilitzada s'estén als milers de milions d'anys. Per altres ciències com la física o la química, en canvi, 25 anys són una eternitat, atès que alguns processos esdevenen a escales de temps extraordinàriament petites que en el cas dels femtosegons arriben a suposar només $1/1.000.000.000.000.000$ d'un segon; una xifra tan petita que ens costa, fins i tot, d'imaginar.

A escala humana 25 anys són un període prou considerable i, de fet, encara moltes ciències humanes utilitzen aquest període per definir una generació. És a dir, el temps mitjà de pas pels rols socials de fills, pares, padrins o repadrins. Sigui com sigui, la veritat és que, com a mínim en les societats desenvolupades actuals, aquesta escala temporal ja no respon a la realitat social, amb uns comportaments reproductius caracteritzats per l'endarreriment de la primera (i de vegades única maternitat) entorn als 30 anys o més. Aquesta situació respon, en bona mesura, al canvi del paper de la dona en les societats desenvolupades, amb la incorporació progressiva a llocs de treball qualificats, a la separació del sexe de la reproducció i als canvis en les relacions de parelles, a l'increment de les expectatives personals i cap als fills, entre d'altres factors que analitza amb prou detall la sociologia demogràfica. Aquestes circumstàncies, unides a l'increment de l'esperança de vida mitjana que és, en el cas de l'Estat espanyol, de les més elevades del món, suposa un progressiu increment de l'envelliment de la població. Un envelliment que tindrà, a curt i mig termini repercussions importants. Deixant de banda la perspectiva de la pressió sobre el sistema de pensions, que com sabem es basa en la transferència de la tributació dels actius cap a les classes passives, i des d'un punt de vista social, l'endarreriment en els rols socials

originarà que el període intergeneracional s'allargui de manera tan significativa que, el paper dels padrins que actualment donen suport als pares de la generació posterior, pugui arribar a desaparèixer i siguin els que ocupen el rol de pares que se n'hagin d'ocupar dels padrins alhora que la, de cada cop, més reduïda prole. Deixeu-me que m'expliqui. Si una parella tenia un fill als 22 anys i els seus fills es reproduïen a la mateixa edat, els padrins tenien només 44 anys i, això permetia que no només els padrins, sinó els repadrins i, fins i tot, els rerepadrins fossin part de suport familiar (educatiu, social, econòmic...). La situació actual és diametralment oposada. En alguns casos, el primer fill (i únic, moltes vegades, com ja hem dit) es retarda als 40 anys; en cas que aquest comportament reproductiu s'estengui a la generació següent, els padrins adquiriran aquesta condició als 80 anys, edat en què s'ha produït, en general, una degradació de salut important i una disponibilitat econòmica moltes vegades propera a la subsistència. En aquest escenari ha desaparegut el suport intergeneracional i, conseqüentment, la dificultat per tenir fills s'incrementa, el que per retroalimentar aquesta circumstància i fer que la natalitat encara es redueixi encara més. Això fa que la supervivència d'aquestes societats des d'un punt de vista demogràfic s'hagi de basar, localment, amb els fluxos migratoris, però a escala global es dibuixa un escenari d'inviabilitat a llarg termini.

Des d'un punt de vista de l'escala vivencial de les persones, 25 anys és un període prou considerable. Tot i que amb importants matitzacions. L'esperança de vida mitjana a les illes Balears se situa pels volts dels 82 anys, alguns anys més en el cas de les dones (84,6) i alguns anys menys en el cas dels homes (79,4) segons dades de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears de 2012. Això fa que 25 anys suposin, aproximadament, entre 1/3 i un 1/4 (en els casos de més longevitat) de la vida d'una persona. Però no són iguals els primers 25 anys, que els compresos entre els 26 i els 50 i tampoc els dels intervals posteriors. Els primers anys de les persones són fonamentals en el seu desenvolupament físic, psíquic i social i, en aquest període, ja es defineix en bona mesura el seu rol en el si de la societat. Els períodes posteriors són, malgrat tots els canvis que s'experimenten, menys dinàmics que el primer i introdueixen una nova perspectiva a l'interessat, la pròpia perspectiva del pas del temps. Així, si a un infant li parlem d'un fet succeït fa uns pocs anys, li semblarà un interval de temps considerable o si el fem que valori una persona per l'edat biològica, considerarà com a gran una persona jove i vella una persona de mitjana edat.

En canvi, a mesura que passen els anys, la consideració de joves i vells canvia, com és lògic atès el caràcter positiu que té la connotació de jove i el negatiu que té, encara avui en dia, l'adjectiu de vell. No és ni potser tampoc el centre d'aquest article la reflexió sobre les períodes de vida de les persones. Simplement volia reflexionar sobre el canvi de perspectiva que suposa anar envellint en relació a l'espai temporal.

Des d'un punt de vista laboral, sobre el que em permet reflexionar finalment atesa la circumstància que ha motivat la publicació d'aquest volum, 25 anys de temps és encara un període més significatiu. A diferència de les generacions anteriors, en què moltes persones s'integraven molts joves al món del treball, en molts casos des dels 12 anys, actualment la inserció al món del treball és més aviat tardana i, en molts casos, no continua. Sigui com sigui, actualment, encara són alguns els que es poden acollir a la jubilació als 65 anys, xifra que durant molt de temps ha estat utilitzada estadísticament per marcar el pas de la consideració de població activa a població inactiva. Si tenim en compte que per cobrar una pensió del 100% s'han d'haver treballat 35 anys (les modificacions legals actuals, que han incrementat l'edat de jubilació també han incrementat l'edat de cotització i, segurament, no serà la darrera modificació a mig termini), 25 anys suposa més del 70 per cent del període de cotització exigida i, en els casos, més extrems, de persones que s'integraren al món del treball amb 12 anys (cosa avui en dia il·legal) i treballaren ininterrompudament fins als 65 anys (cosa no gens habitual en el present i menys probable en el futur), suposa aproximadament, el 50% d'aquest interval. Per tant, podem dir que 25 anys són bona part de la vida laboral i professional d'una persona i, per això mateix, un període que mereix certa consideració i un merescut homenatge, particularment, si coincideix amb el final de la vida dedicada a l'administració pública.

Algunes consideracions entorn a la conservació i la protecció del territori en els darrers 25 anys

Quan vaig rebre la carta de convit dels editors d'aquest volum, immediatament vaig pensar que era adient parlar dels espais de rellevància ambiental protegits a les Illes ja que, cronològicament, si fa no fa, coincidia amb molta precisió l'interval d'estudi amb la història de protecció dels espais naturals de les Balears. Però abans de fer-ho volia fer algunes consideracions prèvies generals sobre la protecció ambiental.

No perdrem el temps en analitzar la conveniència d'utilitzar el concepte de medi ambient que alguns puristes qualifiquen de redundant. Deixant de banda que és cert i que els termes “medi” i “ambient” vindrien a ser a la pràctica sinònims, la veritat és que s'ha instaurat com a terme d'ús habitual i és molt poc probable que variï el seu ús.

A banda del nom concret que rep, què és realment el medi ambient i que inclou?. Hi ha múltiples definicions, bona part de les quals les trobem en textos normatius. Només n'esmentaré un exemple i ho faré utilitzant el Real Decret Legislatiu 1302/1986, de 28 de juny, d'Avaluació d'Impacte Ambiental, que ens diu que les avaluacions presentades han d'analitzar els efectes sobre la població, la fauna, la flora, la flora, el sòl, l'aire, l'aigua, els factors climàtics, el paisatge i els béns materials, inclosos el patrimoni històric i artístic i l'arqueològic i, el Reglament d'execució d'aquest Reial Decret, hi afegeix l'estructura i el funcionament dels ecosistemes presents a l'àrea potencialment afecta, les relacions socials i les condicions de benestar públic, potencialment perjudicades per elements com renous, vibracions, olors i emissions lumíniques i la de qualsevol altre incidència ambiental.

A més a més, és un concepte que s'ha anat ampliant amb el temps. És important tenir en compte que, independentment de la definició i el contingut, la realitat és que el centre de l'anàlisi, sigui quin sigui el valor natural que es pretengui protegit, és l'home i l'impacte real o potencial que pot causar. Per tant, és important recordar que sempre que parlem de protecció del territori i del medi, parlem de prevenir l'impacte que les distintes accions antròpiques puguin provocar.

En Pere Ollers i Vives, lletrat del Consell Consultiu i president de l'associació ARCA, ens ofereix una interessant anàlisi del medi ambient des de la vessant jurídica que, en bona mesura, recollim en els paràgrafs següents. El medi ambient designaria així un sector material de l'activitat humana que, en la vessant jurídica, aborda la protecció dels recursos naturals i l'entorn de les persones o de la societat (des de les perspectives d'abans, durant o després els processos de contaminació o deteriorament dels recursos o del sistema natural). Es tracta d'una legislació, la de protecció del medi ambient, molt nova i diversa. La protecció ambiental, inicialment, comença amb protecció de determinats elements d'interès com és ara l'aigua (la legislació de les aigües data originàriament de 1876), costes (1969), parcs nacionals (1916) i activitats classificades o molestes, insalubres, nocives i perilloses (1961), protecció de l'ambient atmosfèric (1972); mines (1973),

espais naturals i residus urbans (1975); vessaments a la mar (1977). Després de la Constitució (que a l'article 45 solemnitza la importància del medi ambient i la seva validació com a principi rector de la política social i econòmica), la protecció ambiental ha anat ampliant-se a sectors i camps d'allò més divers en l'activitat humana, inicialment relacionada amb el domini públic i amb les activitats econòmiques directament afectades: aigües (subministrament d'aigua, tractament d'aigües, vessaments o contaminació d'aigües, etc); costes o litoral (usos especials o aprofitaments de les platges i zones costaneres); forests, entre d'altres. Ara bé, la protecció del medi ambient entesa en termes actuals abasta sectors o subsectors normatius gairebé insospitats fins ara: contaminació atmosfèrica, contaminació lumínica, renous i vibracions, residus, mineria i activitats extractives, zones humides, caça i pesca fluvial, pesca marítima, desertificació i erosió del sòl, paisatge, litoral, ecosistemes fluvials i marins, biodiversitat, ecosistemes forestals, radioactivitat, contaminació electromagnètica i productes químics (enumeració extreta de Soriano García, J.E. – Brufao Curiel, P. Claves de Derecho Ambiental. Ed. Iustel. Madrid 2010). Potser fins i tot queden algunes normes sectorials d'interès per al medi ambient que es troben extra murs d'aquesta relació. Ens referim a la legislació de telecomunicacions, energia, turisme, agricultura i navegació aèria, en què en tots aquests supòsits és comú que les normes prevegin els sistemes d'implantació d'una instal·lació o una activitat en una àrea determinada condicionant fins i tot el planejament municipal.

És sabut que el Dret segueix l'evolució de la societat i en aquests moments trobem ja sentències com la del Tribunal Constitucional 102/1995, de 26 de juny, que conté mencions expresses a l'Informe Brundtland de 1987 i a la finalitat -en la normativa protectora- d'arribar o aconseguir un “desarrollo sostenible, equilibrado y racional, que no olvida a las generaciones futuras”.

En aquesta matèria l'Estat pot dictar la normativa bàsica (amb un ampli marge de regulació i actuació) i les comunitats autònomes poden dictar normes complementàries o addicionals, de major protecció, d'acord amb l'article 149.1.23 de la Constitució i l'article 31. de l'Estatut.

En aquest camp és significativa la normativa pionera de la Comunitat Autònoma balear en matèria d'avaluació d'impacte ambiental, ja implantada mitjançant el Decret 4/1986, de 23 de gener, d'implantació i regulació dels estudis d'avaluació d'impacte ambiental. La nostra Comunitat autònoma es va avançar en la

transposició i aplicació de les tècniques d'avaluació d'impacte ambiental de la Comunitat Europea. En matèria de medi ambient (distingint-la de l'ordenació territorial) les competències d'execució corresponen al Govern de les Illes Balears a través, actualment, de la Conselleria d'Agricultura, Medi Ambient i Territori. Només en determinats plans sectorials que incideixen en el medi ambient tenen facultats els Consells Insulars i els Ajuntaments, per exemple, la gestió dels residus urbans i d'altres tipus, en alguns casos insularitzada, la participació mitjançant informe de la política de litoral o de costes; la participació en política de paisatge (declaració de paisatges culturals) i la gestió d'àrees o paratges especials. Val a recordar també que la política de protecció del patrimoni cultural correspon als Consells Insulars cosa que té implicacions paisatgístiques, territorials i urbanístiques importants.

Actualment les avaluacions d'impacte ambiental han sofert uns canvis legislatius considerables. En l'àmbit autonòmic representats per la Llei 11/2006, de 14 de setembre, d'avaluacions d'impacte ambiental i avaluacions ambientals estratègiques a les Illes Balears i, per altra part, la Llei 16/2006, de 17 d'octubre, de règim jurídic de les llicències integrades d'activitat a les Illes Balears. Aquestes lleis, no obstant, han de ser revisades i rellegides a la llum de la normativa bàsica més recent de l'Estat, començant per la legislació de transposició de la Directiva europea 2006/123/CE, de liberalització de serveis.

La norma de capçalera en l'àmbit de la protecció d'espais naturals és, en l'àmbit balear, la LECO esmentada que conté, a més d'un règim sancionador administratiu prou estructurat, els següents instruments de protecció: plans d'ordenació de recursos naturals (PORN), plans rectors d'us i de gestió (PRUG), espais naturals protegits, zones especials de conservació i zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA). Aquests dos darrers constitueixen la Xarxa Natura 2000. Els espais natural protegits (ENP) poden ser, al seu torn: parcs naturals, paratges naturals, reserves naturals, monuments naturals, paisatges protegits i llocs d'interès científic i microreserves (i parcs nacionals, declarats per l'Estat).

Si seguim els concrets espais naturals protegits no és sobrer fer una referència a la normativa sectorial de patrimoni cultural (o històric en el nomen legal) perquè també aquesta legislació, que gaudeix de prevalença pel principi d'especialitat, té incidència urbanística, territorial i medi ambiental. Ens referim a la Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears que estableix a grans

trets la possibilitat de protegir com a béns d'interès cultural (BIC) béns immobles i mobles. D'entre els primers -que ara ens interessen- destaquen els monuments (pensem que també hi ha monuments naturals que són un tema distint), els conjunts històrics (centres antics), els llocs històrics (per exemple, les possessions de l'Arxiduc a la Serra de Tramuntana) i d'interès etnològic, els jardins històrics, les zones arqueològiques i paleontològiques. Apart la llei regula els béns catalogats i els espais arqueològics. En aquest sentit és fonamental el Decret 14/2011, de 25 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament d'intervencions arqueològiques i paleontològiques de les Illes Balears. Convé retenir ara que s'exigeix un pla especial per a l'ordenació de determinats BIC: conjunts històrics, llocs històrics, jardins històrics, llocs d'interès etnològic, zones arqueològiques i paleontològiques. Aquests plans especials -o eventualment un planejament municipal adient- inclou l'obligació de catalogació i suposa una ordenació més detallada permetent alhora que l'Ajuntament sigui qui atorgui llicències de forma ordinària. En canvi en els monuments sempre s'exigeix llicència o autorització prèvia de la Comissió Insular de Patrimoni Històric.

En intersecció entre el patrimoni històric i el medi ambient trobem figures de protecció que poden tenir ambdós vessants: els paratges pintorescs (com és ara el de Costa Nord-oest de Mallorca, declarat pel Decret 984/1972) que es consideren habitualment llocs històrics. Així mateix tenim els paisatges culturals, espais naturals d'interès regulats a la LECO que tenen concomitància evident amb els llocs d'interès etnològic o llocs històrics. També els arbres singulars gaudeixen d'una especial forma de protecció legal a càrrec de medi ambient. Això no obstant, no hi ha dubte que la singularitat molts cops ve donada per elements culturals: el seu entorn urbà, per exemple.

Veiem per tant que el medi ambient ha esdevingut un centre creixent de preocupació social i que, per això, té un reflex directe en l'ordenament jurídic. I no ho fa només regulant les distintes activitats humanes concretes que poden repercutir negativament en la qualitat de l'entorn, sinó que la protecció mediambiental ha esdevingut un dels principis informadors de l'ordenament jurídic actual dels països desenvolupats. De fet, això es lliga al concepte de desenvolupament sostenible que s'ha incorporat de manera explícita en el Tractat de la Comunitat Europea i que s'ha plasmat en Programes concrets d'acció comunitari.

També hauríem aquí de fer referència als principis bàsics que inspiren o han d'inspirar el dret ambiental i que òbviament tenen com a

objecte final la protecció de la natura. Entres aquests principis hem d'esmentar el principi de precaució, el de prevenció, el de correcció, l'assumpció dels costos per qui alteri el medi, el principi de protecció elevat, la transversalitat del fet ambiental, el principi de subsidiarietat i el principi de responsabilitat compartida. És evident que aquests principis suposen un nou enfocament que pretén directament evitar els impactes ambientals, actuant sobre la font potencial de contaminació i evitant, abans que es produeixin qualsevol alteració significativa sobre l'entorn i, si es produeixen, que se n'assumeixi la responsabilitat econòmica i es retorni el medi a la situació prèvia a l'impacte. Així, apareixen els processos d'avaluació d'impacte ambiental i les concessions administratives de llicència d'activitats, entre d'altres.

No és possible aprofundir més, ni tampoc és l'objecte de l'article, en el dret mediambiental i, simplement, afegirem algunes reflexions bàsiques sobre la protecció ambiental al nostre arxipèlag en el període temporal considerat:

En primer lloc indicar que la preocupació sobre el medi ambient, tot i que als més joves els hi sembli inversemblant, és un fenomen relativament recent i que ha adquirit força importància al llarg del període considerat. Així des d'un enfocament particular, sectorial i puntual, la protecció del medi ha esdevingut un fet transversal que esdevé un principi inspirador de totes les normatives europees. I no només això, sinó que cada cop s'entén la protecció ambiental des d'un punt de vista més ampli i ja no es pretén actuar sobre contaminacions puntuals, sinó protegir l'entorn de manera genèrica fins i tot front a nous elements com el renou, les radiacions o la contaminació lumínica. Així mateix, també s'ha incorporat la defensa dels paisatges i, per tant, s'inclouen elements de tipus cultural humans, materials i immaterials, lligats al territori.

En segon lloc, la societat en conjunt es troba molt més informada i compromesa en la defensa del territori i del medi ambient. Hem de parlar d'una certa alfabetització social ambiental. Tothom ha sentit a parlar del canvi climàtic i la responsabilitat personal de cadascú en els processos de prevenció dels impactes ambientals. De fet, al llarg d'aquest període gràcies en bona part a l'impuls de certes polítiques públiques, s'ha increment de manera considerable la reducció, la reutilització i el reciclatge de materials contaminants; l'ús de mitjans de transports alternatius i menys contaminants (pe, ús del transport públic, increment dels desplaçaments no contaminants (a peu, bicicleta...)); l'increment de l'eficiència energètica de les cases i una reducció del

consum innecessària d'energia (pe, ús de bombetes led o de baix consum, apagar el llums; un major control del consum hídric. Determinats processos de participació social en matèria ambiental que han posat en marxa les administracions, també reflecteixen la implicació de la societat en aquestes qüestions. En aquest mateix punt podríem destacar les actuacions del voluntariat, un dels exemples més recents que podem esmentar és la implicació dels voluntaris en la recuperació de les àrees de la Serra afectades pel gran incendi d'Andratx-Estellencs de 2012. El paper de la participació social és fonamental en la defensa del territori i del medi ambient i, en aquest sentit, actuacions d'associacions com el GOB o la constitució de plataformes en defensa del territori són i continuen sent fonamentals per fer front a les actuacions de l'administració que xoquen frontalment contra els principis que, teòricament, haurien de defensar.

En tercer lloc, al llarg del període considerat s'han produït tota una sèrie de normatives de protecció territorial, tant des d'un punt de vista d'ordenació del territori i urbanístic com directament destinats a protegir alguns espais concrets de gran valor ambiental. A aquesta segona qüestió dedicarem l'apartat següent en què parlarem dels espais naturals protegits i dels espais inclosos en la xarxa europea 2000. Tot això fa que, com a mínim, gran part de les actuacions humanes que es vulguin a dur a terme sobre el territori hagin, d'una manera o l'altre, ser sotmeses a una certa fiscalització prèvia per part de les administracions competents.

En quart lloc, si parlem d'actuacions públiques, és evident que durant el període considerat s'han incrementat els serveis i els equipaments destinats a la protecció del territori, a l'educació ambiental i a la gestió dels espais protegits. Les distintes administracions, municipals, insulars i autonòmiques s'han adaptat a aquesta nova realitat i disposen de personal i dotacions econòmiques adreçades a complir les tasques de gestió administrativa i ambiental en els camps en què són competents. Només esmentar que alguns municipis, com administracions més properes als ciutadans, han volgut impulsar actuacions de sostenibilitat mitjançant les agendes locals 21.

Finalment, manifestar que, les conclusions anteriors només suposen uns grans trets generals d'avenços que s'han de destacar en aquesta etapa i que, de vegades, la quotidianitat i la proximitat a les realitats més concretes ens fa oblidar. Vull dir que hi ha molt per fer encara. Sé perfectament que una normativa no pel fet d'incloure el terme sostenible ha de trobar-se imbuïda d'aquests principis ni tampoc

participar, en realitat, dels principis rectors del dret ambiental. Tampoc no som aliè a la flexibilització de les normatives territorials, urbanístiques i sectorials que s'ha produït amb el pretext de reactivar l'economia arran de la profunda crisi econòmica en què encara gran part dels països desenvolupats ens trobem immersos i que moltes vegades només pretenen afavorir interessos personals o sectorials concrets. És evident que molts encara consideren el medi des d'un punt de vista purament economicista. I també sé, perfectament, que moltes zones es troben afectades per actuacions d'urbanisme il·legal que les distintes administracions no han sabut, no han pogut o no han volgut controlar.

Som conscient també dels retrocessos en la gestió dels espais protegits, amb les retallades pressupostàries i l'acomiadament de tècnics i naturalistes i, fins i tot, no he oblidat que a les illes és dels pocs llocs del món en què s'han reduït espais naturals que s'havien declarat com a tals. També sé que no tots els espais amb valors ambientals importants de l'arxipèlag disposen de les figures adients de protecció.

També sé que no tothom, en el si de la nostra societat considera prioritària la defensa del medi ambient i, sobretot en moments de crisi, reaccionen amb violència davant de qualsevol persona o associació que lluita per preservar determinades zones sense alterar, com si aquesta fos la causa de la baixada de l'activitat econòmica i del sector de la construcció, on fins fa poc anaven a treballar molts dels ciutadans sense formació que es troben en atur actualment. Val a dir, que aquesta postura és impulsada i afavorida per aquells qui volen relaxar les normatives de protecció amb un discurs barroer i certament fals.

I, tot i amb això, és evident que la situació actual és, en termes generals, millor que la que hi havia 25 anys enrere i això tampoc no ho hem d'oblidar, cosa que és fàcil que succeeixi si no apliquem una certa perspectiva històrica.

La protecció dels valors ambientals de les illes Balears: els espais naturals protegits i la Xarxa Natura 2000

Ja hem dit que la protecció del medi ambient inclou la prevenció i el control de les activitats humanes que poden impactar sobre el nostre entorn. I, per això, la protecció dels valors ambientals de les illes Balears dimana des de diverses normatives sectorials, algunes de les quals són molt específiques, com les que afecten a les llicències d'activitats fins a normes i directrius de caràcter molt general com serien les directrius d'ordenació territorial, els plans territorials insulars, els plans directors sectorials

o aquelles normes que afecten a l'urbanisme municipal, per només esmentar-ne alguns exemples prou coneguts.

Però, tot i que som conscients que l'ús del territori i el disseny de les infraestructures i els equipaments i la gestió del model de poblament i urbanisme són fonamentals en la defensa i la conservació del territori, ens centrarem específicament a destacar l'evolució d'allò que la Llei 5/2005, de 26 de maig, (LECO) defineix com a espais de rellevància ambiental: els espais naturals protegits, d'una banda, i la Xarxa de protecció d'hàbitats i espècies europea coneguda com a Xarxa Natura 2000.

La declaració de determinades àrees territorials com a espais de rellevància ambiental té, segons la LECO, tres finalitats principals: a.-La conservació de la natura. b.-La promoció i el desenvolupament econòmic. c.-La dotació d'indrets d'esbarjo i gaudi de la ciutadania. És evident que, segons quina sigui la finalitat predominant, l'espai serà inclòs en una o més de les categories. En algun cas, es poden produir declaracions de diverses figures de protecció com a espai natural protegit en un mateix territori. Això però, actualment, només s'ha fet al Paratge Natural de la Serra de Tramuntana.

Més habitual és, contràriament, que grans àrees siguin declarades com espai natural protegit i que el mateix territori formi part, simultàniament, de la xarxa ecològica XN2000. Aquesta declaració no és contradictòria, sinó complementària i suposa aplicar criteris distints que redunden en una major protecció territorial i ambiental de les zones emparades amb aquests figures normatives.

Els espais naturals protegits

Què són i per a què serveixen?

Un espai natural protegit és un espai que ha estat expressament declarat, mitjançant la figura normativa que pertorqui (Acord del Consell de Govern, Llei del Parlament, Decret de Govern...), per l'òrgan administratiu corresponent i en una de les categories determinades per les lleis actualment vigents, estatals i autonòmiques.

La diferència bàsica respecte d'altres àrees territorials sostretes de processos d'alteració del medi (pe, per normatives exclusivament urbanístiques) rau en aquests espais són gestionats, mitjançant processos de planificació, execució i seguiment de les intervencions a fi de garantir i potenciar els valors naturals d'aquests espais, d'una banda, i de l'altra, ordenar els usos que s'hi puguin dur a terme a fi que, la defensa dels valors naturals que és prioritària, permeti això no obstant dur a terme activitats

científiques, d'ús públic i d'educació ambiental, compatibles amb la conservació.

La ordenació dels espais naturals protegits es fa d'acord amb PORN (Pla d'ordenació dels recursos naturals) que després d'una exhaustiva anàlisi científica i tècnica dels valors naturals de l'espai, i amb la participació dels distints agents implicats (administracions, propietaris, associacions de defensa de la natura...), indica amb detall quines activitats són permeses i quines són prohibides en els distints sectors que es poden establir dins l'espai natural protegit que es pretén ordenar i, amb aquesta finalitat s'estableixen distintes zonificacions recollides en les representacions cartogràfiques corresponents.

La gestió dels espais naturals es fa mitjançant dos tipus d'instruments: els plans rectors d'ús i gestió (PRUG) i les normes de protecció.

Hem de destacar que aquests espais no només tenen per objecte la conservació, prioritària en tot cas, dels valors ambientals que es pretenen protegir, sinó que també ofereixen activitats, espais i recursos per a gaudir de la natura, recollit fins i tot per la Constitució del 78; fomentar l'educació ambiental i afavorir la investigació científica. Així mateix, l'existència d'espais protegits és un element a tenir en compte per impulsar el turisme ecològic i ornitològic que és un turisme de qualitat i extremadament curós amb l'entorn. Ara bé, no ha d'esdevenir, com sembla en algun cas, un simple element més de l'oferta turística.

Generalment, aquests espais tenen un centre d'interpretació o, com a mínim, un centre de recepció on els visitants reben informació oral i escrita, disponible en diversos idiomes.

Quant a personal, els espais declarats disposen d'un director, que després de la darrera reorganització pot ser-ho de més d'una d'aquestes àrees protegides i ha perdut capacitat de gestió directa i disposar de personal tècnic, informadors i educadors ambientals, que són els qui organitzen les tasques divulgatives i formatives obertes al públic escolar i general que hi vol participar. Tot i amb això, recentment, s'ha produït l'acomiadament d'un bon nombre de tècnics que ha reduït considerablement les plantilles assignades. Tampoc podem oblidar l'acomiadament massiu dels tècnics naturalistes que treballaven, precisament, per millorar el coneixement de les espècies presents a les àrees protegides.

Els espais naturals protegits compten amb tota una sèrie d'itineraris, convenientment senyalitzats, que mostren als visitants els principals valors naturals, etnològics i culturals i que, fins i tot, en alguns casos s'han adaptat per a les persones amb mobilitat reduïda o amb

deficiències visuals. En determinats espais, en què els valors ornitològics són fonamentals, s'han instal·lats aguaitos d'observació.

Finalment, quant a personal, esmentar que hi ha diverses brigades que duen a terme tasques de manteniment dels espais públics i vetllen per bon estat dels serveis i dels equipaments existents.

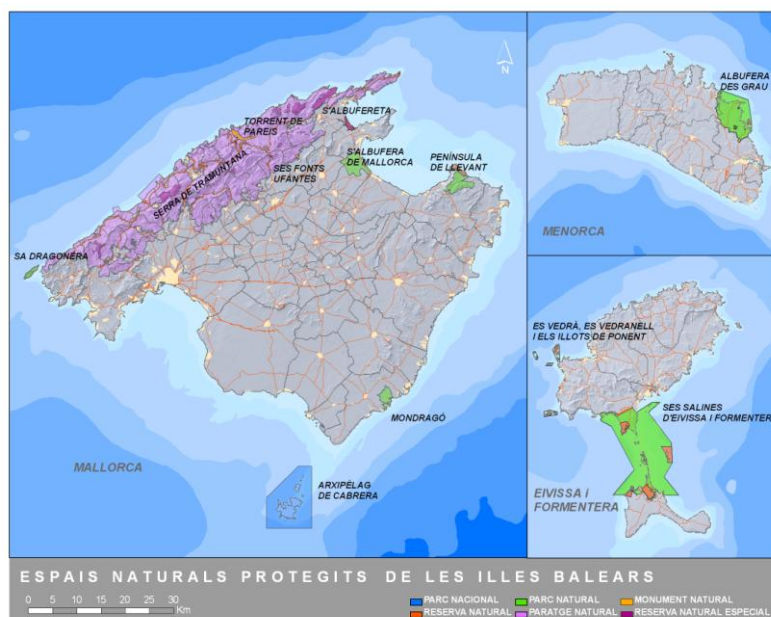
Tampoc podem oblidar que en molts espais naturals protegits existeixen refugis i albergs, ja siguin de titularitat autonòmica o dependents dels consells insulars, on els visitants hi poden romandre i gaudir de determinats serveis, amb la finalitat de conèixer amb més profunditat l'espai natural on es troben.

Els espais naturals existents i alguns que es podrien arribar a declarar

Tot seguit us presentarem, breument, la relació dels espais naturals protegits existents a l'arxipèlag Balear i, també, inclouré alguns dels espais dels quals se n'ha elaborat un PORN però la declaració no s'ha arribat a formalitzar.

La LECO defineix els espais naturals protegits com les zones marines o terrestres declarades legalment d'acord amb alguna de les categories que estableix l'article 11 (Parcs naturals, Paratges naturals, Reserves naturals, que poden ser integrals i especials, Monuments naturals, Paisatges protegits i Llocs d'interès científic i microreserves) i que són descrites amb més detall en els articles del 12 al 17. Totes aquestes àrees s'han declarat per la representativitat, la singularitat, la fragilitat o l'interès dels seus elements o sistemes naturals. Trobem exemples d'espais protegits en aquestes categories actualment, menys de les categories de paisatge protegit i microreserves. I, naturalment, a aquestes categories hi hem d'afegir les de Parc nacional, de declaració estatal, que afecten al parc nacional marítim i terrestre de l'arxipèlag de Cabrera.

Així, a banda de l'arxipèlag de Cabrera, trobem el següents espais naturals protegits per illes. A Mallorca, hi trobem els parcs naturals de sa Dragonera, s'Albufera de Mallorca, el de la Península de Llevant que inclou també les reserves de Cap Ferrutx i cap des Freu i, finalment, el de Mondragó. En la categoria següent trobaríem l'enorme Paratge natural de la Serra de Tramuntana, que en bona part a més, s'ha declarat patrimoni de la Humanitat per la UNESCO com a paisatge cultural, que és l'únic espai inclòs en aquesta categoria en tot l'arxipèlag. Després trobaríem s'Albufereta, declarada com a reserva natural especial, categoria que comparteixen determinades zones

Mapa 1. Parcs, Reserves Naturals i altres espais protegits

de la Serra i algunes àrees declarades com a reserves naturals integrals també en el Paratge natural. Val a dir, però que no hi ha correspondència entre aquesta declaració i la qualificació del PORN, cosa que ha fet que a efectes pràctics aquestes zones de la Serra no gaudeixen d'un tractament diferenciat i que siguin molts els qui ni tan sols en coneguin aquesta protecció. Quant a paratges naturals en trobem dos a l'illa de Mallorca: el torrent de Pareis i ses Fonts Ufanes, ambdós anteriors a la declaració del paratge i, conseqüentment aquestes zones gaudeixen d'una doble declaració com espai protegit. Finalment, simultàniament a la declaració del Paratge també es declararen com a llocs d'interès científics distintes fonts, coves i avencs dins dels límits del paratge.

Quant a Menorca, indicar que només hi ha un espai protegit: s'Albufera des Grau que compte en distintes zones declarades com a reserves naturals dins del seus límits i que constitueix el nucli central de la declaració de l'illa com a reserva de la biosfera per la UNESCO.

Finalment, les illes d'Eivissa i Formentera gaudeixen de dues àrees protegides. D'una banda el gran parc natural de ses Salines d'Eivissa i Formentera que inclou diverses àrees marines i terrestres declarades com a reserves i les reserves dels illots des Vedrà, es Vedranell i els illots de ponent.

Actualment, en el 2014, hi ha prop de 100.000 ha de superfície inclosa en alguna de les categories d'espai natural protegit. D'aquesta superfície, un poc més de la quarta part, 25.601,04 ha corresponen a superfície marítima i poc més de 74.255 ha, a superfície terrestre i

això suposa, si fa no fa, poc menys del 15% de la superfície de tot l'arxipèlag, d'acord amb els càlculs que hem realitzat a partir de la delimitació gràfica dels espais naturals protegits.

Els espais naturals protegits de les illes declarats i la superfície protegida es podrien veure considerablement ampliat si s'arriben a aprovar els PORN que ja s'han realitzat a determinades zones de l'arxipèlag. Així i pel que fa a Mallorca, s'ha analitzat la possibilitat d'ampliar la zona terrestre del Parc natural de la península de Llevant i afegir-hi una extensa zona marítima i modificar la delimitació de s'Albufera de Mallorca, ampliant-ne l'àrea terrestre a fi de protegir determinades espècies de flora i fauna. Quant a noves àrees que es podrien declarar com espais naturals protegits a l'illa de Mallorca, hem d'esmentar es Trenc-Salobrar de Campos amb l'àrea marina propera, la protecció de la qual fa molt de temps que s'ha reivindicat i que, inicialment, ja es contemplava a la LEN (Llei 1/1991) i la inclusió de la cova des Pas de Vallgornera en la xarxa d'espais protegits. Pel que fa a Menorca, dues serien les zones per a les quals se n'ha estudiat la inclusió. D'una banda, una important zona del sud de l'illa que inclouria bona part del litoral sud de Ciutadella, gairebé tot el de ferreries i dues terceres parts del des Migjorn i s'estendria fins gairebé la meitat interior d'aquests municipis i una àrea central des Mercadal que inclouria des de l'interior de l'illa fins el cap de Fornells i inclouria algunes zones marítimes, entre les que destacaria la badia de Fornells.

Pel que fa a Eivissa, es realitzà un PORN anomenat de cala d'Hort, Cap Llentrica i sa Talaia, que conserva el nom del parc que fou

suprimit en l'anterior legislatura del Partit Popular, que inclouria una extensa zona marítima que protegiria la franja que uniria els illots de ponent amb es Vedrà i es Vedranell i que, a més protegiria, una important zona terrestre del terme municipal de sant Josep de sa Talaia

Evolució històrica dels espais naturals protegits: creixement amb claroscurs

Si hom atén a l'evolució de la superfície protegida, es pot arribar a la conclusió que l'evolució ha estat sempre positiva i la impressió és que el creixement ha estat no només molt significatiu, sinó gairebé geomètric, sobretot amb la incorporació del Paratge natural de la Serra de Tramuntana, d'enormes dimensions geogràfiques.

De fet, des de l'any 1988 en què només hi havia un espai declarat amb 1.646 ha terrestres protegides, s'ha passat a una important relació d'espais declarats que abasten prop de 100.000 ha terrestres i, aproximadament, 25.600 ha marines. Com podem deduir el creixement és més que considerable i la superfície terrestre protegida s'ha multiplicat per més de 60 durant el període considerat.

No vull atabalar el lector amb dades i estadístiques, que tan mateix només permeten fer una valoració quantitativa i parcial de la situació, però he volgut incorporar una taula en

què he sintetitzat a partir del càlculs de les delimitacions digitals dels espais protegits, la superfície protegida dels nostre arxipèlag i de cada illa o unitat insular i un percentatge de superfície protegida sobre la superfície terrestre de cada universitat considerada que és un indicador d'ús freqüent entre els qui volen comparar espais protegits.

És, fins a cert punt curiós, que a un arxipèlag la superfície terrestre protegida com a espai natural sigui 3 vegades superior a la superfície marina. L'única excepció la trobem a les Pitiüses, on la vasta extensió que s'estén entre aquestes illes i que inclou un important nombre d'illes, illots i esculls que les separen, fou declarada parc natural.

Les illes Balears tenen prop del 15% de la seva superfície protegida com espai natural. Aquest percentatge es troba fortament condicionat per la superfície protegida a l'illa de Mallorca, que és l'illa que presenta més superfície protegida, en bona part per la declaració del Paratge natural de la Serra de Tramuntana. En canvi, les illes de Menorca i les Pitiüses, no assoleixen ni tan sols un 5% de la superfície del seu territori inclosa en alguna de les categories de protecció com a espai natural. Cal esperar que, en el futur, algunes zones de les illes de Menorca i d'Eivissa, amb evidents valors naturals i culturals, passin a gaudir d'algun tipus de protecció ambiental que n'eviti la degradació i l'especulació

Territori	% territori protegit
Andalusia	18,56
Aragó	3,31
Cantàbria*	28,61
Castella i Lleó*	7,62
Castella-La Manxa	7,31
Catalunya	30,74
Ciutat Autònoma de Ceuta	0
Ciutat Autònoma de Melilla	0
Comunitat de Madrid	13,72
Comunitat Foral de Navarra	8,18
Comunitat Valenciana	10,38
Extremadura	7,53
Galícia	12,05
Illes Balears	14,52
Illes Canàries	40,61
La Rioja	33,01
País Basc	13,72
Principat d'Astúries*	21,91
Regió de Múrcia	5,3
TOTAL GENERAL	12,38

Taula 1. Percentatge de territori declarat espai natural protegit per comunitat autònoma. Estat espanyol. 2012

* El Parc Nacional Picos de Europa està contabilitzat una vegada a cada Comunitat Autònoma però no al total nacional

Font: Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient. Dades de desembre de 2012.

	Superfície total (ha)	Superfície terrestre (ha)	Superfície marina (ha)
1988	1.646,48	1.646,48	0
1989	1.646,48	1.646,48	0
1990	1.646,48	1.646,48	0
1991	11.667,99	2.962,73	8.705,26
1992	12.418,24	3.712,98	8.705,26
1993	12.418,24	3.712,98	8.705,26
1994	12.418,24	3.712,98	8.705,26
1995	14.510,63	5.805,37	8.705,26
1996	14.510,63	5.805,37	8.705,26
1997	14.510,63	5.805,37	8.705,26
1998	14.510,63	5.805,37	8.705,26
1999	14.510,63	5.805,37	8.705,26
2000	14.510,63	5.805,37	8.705,26
2001	36.546,37	22.566,06	13.980,31
2002	56.333,11	27.760,72	28.572,39
2003	60.184,89	29.867,23	30.317,67
2004	37.269,16	12.791,12	24.478,04
2005	37.268,66	12.790,62	24.478,04
2006	37.268,66	12.790,62	24.478,04
2007	99.856,66	74.255,62	25.601,04
2008	99.856,66	74.255,62	25.601,04
2009	99.856,66	74.255,62	25.601,04
2010	99.856,66	74.255,62	25.601,04
2011	99.856,66	74.255,62	25.601,04
2012	99.856,66	74.255,62	25.601,04
2013	99.856,66	74.255,62	25.601,04
2014	99.856,66	74.255,62	25.601,04

Taula 2. Evolució de la superfície dels espais naturals protegits (ha). Illes Balears

* La Llei estatal 26/1995, de 31 de juliol, declarà Reserva natural les Salines d'Eivissa, les illes dels Freus i les Salines de Formentera. No disposem de la delimitació gràfica ni les dades de superfície marina i terrestre protegides i, per això, no hem pogut introduir-les a la sèrie. Es declarà inconstitucional aquesta declaració atès que la declaració d'espais protegits és competència de les CA, excepte en el cas dels parcs nacionals i, tot seguit, es declarà el PN marítim i terrestres de ses Salines d'Eivissa i Formentera. L'àmbit és una mica inferior al de la declaració de 2002 del Parc natural de ses Salines d'Eivissa i Formentera, però amb una extensió prou considerable.

ÀMBIT GEOGRÀFIC	Superfície ENP terrestre ha	Superfície ENP Marina ha	Superfície ENP Tota l ha	Superfície total terrestre* ha	% Superfície protegida
Illes Balears	74.255,62	25.601,04	99.856,66	496.835,73	14,95
Mallorca*	67.831,76	9.828,26	77.660,02	362.042,49	18,74
Menorca	3.438,34	1.745,28	5.183,62	69.439,89	4,95
Eivissa-Formentera	2.985,52	14.027,50	17.013,02	65.353,35	4,57

Taula 3. Superfície d'espais naturals protegits per illes. Arxipèlag Balear 2014

Font: Elaboració pròpia

Si comparem les xifres amb altres comunitats autònomes ens adonem que els percentatges del nostre arxipèlag se situarien un poc per sobre de la mitjana. Però moltes són les comunitats que tenen, a banda de molta més extensió territorial, uns molts majors percentatges territorials protegits. I no parlem ja si ens comparem amb

l'única comunitat insular, a més del nostre arxipèlag, de l'Estat espanyol: les illes Canàries, que tenen més del 40% del seu territori protegit i això que també és una comunitat fortament terciaritzada i de vocació eminentment turística. I perquè parl de clarobscurs a l'enunciat d'aquest epígraf?. D'una banda, aquesta

evolució no ha estat lineal i s'han produït retrocessos i desdeclaracions d'espais naturals protegits, com podem comprovar si comparem les dades de 2003 amb les 2004. Convé recordar que el parc natural de llevant fou reduït en l'àmbit terrestre a les finques de titularitat pública i se suprimí l'àrea marina declarada. El mateix succeí amb la part terrestre del parc natural de Cala d'Hort, cap Llentrisca i sa Talaia. Quelcom similar, esdevingué amb s'Albufera de Mallorca tot i que, en aquest cas, es disfressà com a una adequació de la tramitació administrativa. És evident que no tots els membres de la nostra societat tenen la mateixa sensibilitat ambiental ni que tots els partits polítics es mostren fermes en la defensa del territori quan hi ha en joc determinats interessos econòmics.

De l'altra, tampoc és que es pugui parlar que la gestió dels espais naturals (i de les finques públiques) passi pels moments més brillants de la seva trajectòria en part per la necessitat d'adequar els pressuposts a la capacitat real de l'administració autonòmica i, fonamentalment, per les directrius polítiques actuals. Així, els processos de desballestament de l'empresa Espais de Natura i la integració en l'IBANAT han suposat una pèrdua de recursos humans tècnics, especialment qualificats, mentre les estructures administratives s'han conservat en major mesura i, fins i tot, s'han contractat nous directrius. Nogensmenys, les inversions directes en els espais també han minvat considerablement i plans i programes s'han hagut d'adaptar al nou escenari.

Convé també tenir present que des de la darrera declaració, la del Paratge de la Serra de Tramuntana, no se n'ha produït cap més, tot i els diversos processos d'inicis de PORN esmentats anteriorment i que ens trobem en el període més llarg sense noves declaracions, d'ençà que se'n feu la primera el 1988.

I, tot i amb això, segurament gràcies al caràcter vocacional de moltes de les persones que treballen en la defensa de protecció del territori, l'activitat d'ús públic, d'educació ambiental i de conservació dels valors naturals duta a terme es prou destacable.

La Xarxa Natura 2000

Origen i importància d'aquesta xarxa ecològica

Els canvis que la Humanitat ha provocat en el medi han estat de cada cop més ràpids i intensos i afecten de manera important els països de la Unió Europea que presenten unes elevades taxes d'urbanització i un poblament molt destacable.

Les activitats humanes han significat l'alteració de gran part del territori i han provocat la pèrdua d'importants espais naturals o els han fragmentat, suposant l'aïllament de les poblacions d'espècies i dificultant l'intercanvi genètic. L'abandonament de les pràctiques agrícoles tradicionals ha suposat, així mateix, un empobriment de la biodiversitat i una pèrdua significativa en el paisatge cultural europeu.

En aquest context, una primera fita que hem de tenir present és l'anomenada Directiva Aus de 1979 (actualment substituïda per la Directiva 2009/147/CE) que, com el seu nom indica, té per objecte protegir la integritat de les aus silvestres que viuen en territori comunitari i, de manera especial, de les aus migratòries considerades com a patrimoni comú. I, per fer-ho, palesa que s'han de conservar els hàbitats naturals que les acullen.

I, posteriorment i en segon terme, l'anomenada Directiva d'Hàbitats, que suposà la definitiva construcció d'un marc comú en defensa del patrimoni natural de la Unió Europea. Aquesta Directiva fou aprovada el 1992, any de la famosa Cimera de Rio i és l'origen de la xarxa europea de llocs protegits anomenada Natura 2000 (Xarxa Natura 2000). L'inici d'aquesta Xarxa, se situaria plenament dins el període de 25 anys que estudiem en relació a la preservació de patrimoni natural de l'arxipèlag Balear.

La importància de les Directives és que són d'obligat compliment per a tots els estats membres i, en aquest cas concret, s'imposa l'obligació de delimitar i classificar diverses zones de cada territori com a àrees importants per a la conservació de les espècies i els hàbitats recollits en la Directiva. I aquestes àrees hauran de ser protegides ja sigui mitjançant normatives específiques (pe, la declaració com a ZEC), ja sigui mitjançant els adients i, val a dir-ho, obligats plans de gestió.

La Xarxa Natura 2000 s'ha convertit en un pilar bàsic per a la preservació de la biodiversitat del territori europeu. La pròpia estructura centralitzada de la Unió Europea i el paper de vigilància sobre els estats i les comunitats autònomes, així com l'extrema inflexibilitat davant què una àrea inclosa en la XN2000 es vulgui sostreure a posteriori, fa que sigui un sistema de protecció territorial molt més estable i durador, que la declaració com a espai natural protegit autonòmic. Totes aquelles actuacions que es vulguin dur a terme en la XN2000 han de ser sotmeses a una rigorosa avaluació i només se'n permetrà l'alteració en casos extrems (imperiosa necessitat i d'interès públic), adoptant mesures correctores i compensatòries. Major és encara la protecció en el cas d'espècies prioritàries, l'alteració de les àrees que les contenen, encara és més restrictiva.

És important tenir en compte que la delimitació actual de la Xarxa Natura 2000 a les illes Balears, no protegeix tots els hàbitats d'interès del nostre territori. I això per dos motius, un per causes tècniques i l'altre per causes de tipus polític. La primera de les causes rau en què el coneixement dels hàbitats no és prou acurat i el mateix succeeix amb la delimitació cartogràfica existent, cosa que deixa fora de protecció àrees d'interès i inclou, així mateix, determinades zones en què no hi són presents els hàbitats que s'hi haurien de localitzar. La segona de les causes és més evident. Tot i que la Xarxa Natura 2000 obliga estats i comunitats autònomes (o regions) a protegir un determinat percentatge d'hàbitats, són els polítics regionals qui en decideixen les àrees a incloure. Malgrat tot, això no resta la importància de la Xarxa Natura a les illes, com a un instrument especialment estable i efectiu de protecció ambiental.

A la pàgina web www.xarxanatura.es podeu trobar a més d'informació general sobre la Xarxa natura 2000, material cartogràfic i informació tècnica sobre cadascuna de les zones autonòmiques protegides, així com informació general sobre la Xarxa Natura 2000 que a més, compta amb unes magnífiques fotografies, ben representatives dels hàbitats que es pretén preservar.

Les categories de protecció de la Xarxa Natura 2000 i els elements d'interès que protegeixen

La Xarxa Natura 2000, posada en marxa com hem dit per la Directiva 92/43/CE relativa a la conservació dels hàbitats naturals i de la flora i fauna silvestres, és formada per les zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA) i per les zones especials de conservació (ZEC), que es declararan quan s'aprovin la llista dels llocs d'importància comunitària (LIC) proposats pel Govern de les illes Balears i per l'Estat. De fet, quan es parla de Xarxa Natura a les Balears encara ara només es parla de les figures de LIC i ZEPA que, simultàniament i amb freqüència, poden coincidir en una mateixa àrea territorial. Entre el mes d'agost i els mes d'octubre de 2014 el Govern de les illes Balears ha iniciat els processos de declaració com a ZEC de totes les zones LIC autonòmiques, mitjançant l'elaboració dels documents de gestió corresponents i amb un procés de participació i informació pública previs a l'aprovació dels plans de gestió que es farà amb un Decret del Govern autonòmic. No hi haurà un pla de gestió per a cada LIC, sinó que s'agruparan d'acord amb criteris com la proximitat geogràfica, l'homogeneïtat dels hàbitats o la coincidència

dins d'un mateix espais natural protegit i, en el cas dels LIC marins, la connexió física i ecològica amb els espais terrestres. El problema principal rau en la manca de finançament i de personal per portar-los a terme.

Molts són els hàbitats i les espècies que protegeix la Xarxa Natura a les nostres illes. Tot i amb això, només per presentar-ne alguns exemples, esmentarem com alguns dels hàbitats terrestres significatius: A. Vegetació de penya-segats mediterranis. B. Estepes salines. C. Savinars i sistemes dunars. D. Basses temporals. E. Brolles culminals de muntanya. F. Boixedes baleariques. G. Ullastrar. H. Alzinars de muntanya. Com a hàbitats marins, esmentarem, les praderies de posidònia, per la seva importància no només biològica sinó també en la dinàmica litoral i la formació de l'arena de les platges i els arrècifs marins o els bancs d'arena d'aigua marina poc profunda.

Nogensmenys, entre els animals protegits pel la xarxa europea, podem esmentar com exemples, un amfibi emblemàtic i endèmic de l'arxipèlag, el ferretet (*Alytes muletensis*); distints rèptils, entre els que ocupen un lloc prioritari les dues grans espècies de sargantanes autòctones de l'arxipèlag que presenten una gran riquesa de subespeciacions, la sargantana gimnèsica o balear (*Podarcis lilfordi*) i la sargantana pitiüsa (*Podarcis pityusensis*); un bon nombre d'aus, alguns endèmics i d'altres en greu perill d'extinció, com el busqueret coa llarga (*Sylvia balearica*), el virot petit (*Puffinus mauretanicus*), la gavina roja (*Larus audouinii*), el voltor negre (*Aegyptius monachus*), el milà reial (*Milvus milvus*) i el falcò marí (*Falco eleonorae*) i, finalment, alguns mamífers, com distintes espècies de ratapinyades com la ratapinyada de peus grans (*Myotis capaccinii*) o la ratapinyada grossa (*Myotis myotis*), entre d'altres, als quals s'haurien d'afegir les espècies marines com la tortuga marina (*Caretta caretta*), considerada també d'interès prioritari, i el dofí mular (*Tursiops truncatus*) que passen a protegir-se mitjançant les noves LIC marines estatals aprovades recentment.

Podeu consultar la llista d'hàbitats prioritaris i no prioritaris i les espècies animals d'interès per a la conservació en els annexos de les Directives esmentades i també a la pàgina web del Govern www.xarxanatura.es i trobareu unes completes fitxes a la pàgina del Ministeri de Medi Ambient <http://www.magrama.gob.es/es/biodiversidad/temas/espacios-protegidos/>.

L'evolució de la Xarxa Natura 2000 a les illes Balears

La Xarxa Natura 2000 ha experimentat distintes ampliacions i modificacions des del 2000 fins a l'actualitat. Les primeres declaracions foren fetes l'any 2000 (de fet, suposen la major part de les zones declarades). Posteriorment, en el 2004 es produí una segona fase important de declaracions que suposaren la declaració de noves àrees tant com a LIC com a ZEPA. Val a dir que aquestes declaracions foren forçades per la Unió Europea, en considerar que no s'arribava a protegir la superfície mínima necessària per garantir la conservació dels hàbitats d'interès ambiental a les illes Balears. Des d'un punt de vista administratiu podem destacar que, en el 2004, s'exposaren a informació pública tant les àrees declarades en el 2000 com les que es declararen en 2004.

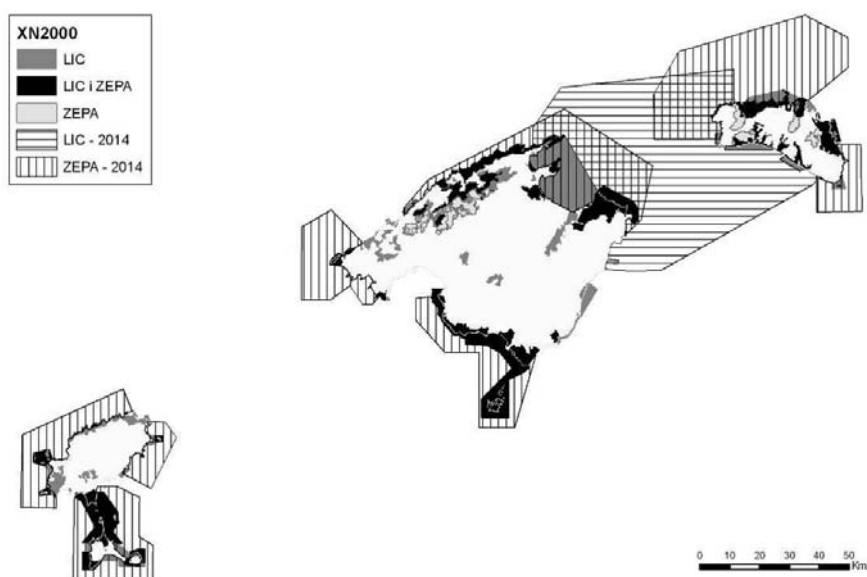
Després, ja en el 2008, s'aprovaren algunes ZEPA noves a l'illa de Mallorca (Pla de sa Mola, des Teix al Puig de ses Fites, d'Alfàbia a Biniarroi i de la Serra de s'Esperó al penyal Alt). A Menorca es declarà la ZEPA del Sud de Ciutadella i s'ampliaren les de la Vall, Barbatx i Capell de Ferro i, la LIC de la Vall modificà el codi. Mentre, a les Pitiüses, el 2008, no es produí cap modificació en la XN2000.

En el 2010 es produïren unes importants incorporacions a la xarxa de protecció ambiental europea: la inclusió de distintes basses temporals de l'illa de Menorca i de Formentera. Així, foren declarades 9 noves LIC a l'illa de Menorca (Binigafull, es Molinet, Biniatrum, ses Païses, Torrellafuda, Penyes d'Egipte, es Clot d'Egipte, es Clot des Guix, Biniguardó i Mal Lloc) i 2 noves LIC a l'illa de Formentera, l'anomenada bassa de Formentera i la bassa de sant Francesc. Mentre, a l'illa de Mallorca en el 2010 s'amplià una important ZEPA, la de

s'Albufera de Mallorca, quan es comprovà la presència contínua del falcó marí (*Falco eleonorae*) alimentant-se a la zona a l'estiu i també d'altres espècies incloses a la Directiva d'Aus. Aquesta zona es trobava amenaçada per la construcció d'un camp de golf. A més a més, també en aquesta àrea s'ha declarat una Àrea biològica crítica (ABC) per protegir una important àrea d'orquídia de prat (*Orchis palustris*, recentment els científics s'han decantat per la denominació *Orchis robusta*).

Després es produïren petites modificacions de la Xarxa en el 2013, tot i que alguna encara es troba en fase d'estudi i no és segur que la Unió Europea les admeti, i que afecten l'illa de Menorca. La primera modificació és la incorporació d'una nova LIC a la Xarxa Natura el Puig Malet-Santa Eularieta que amb gairebé 36 ha protegides pretén compensar ambientalment l'ampliació l'abocador des Milà que afectava la LIC de s'Albufera a la Mola. Així mateix, aquesta darrera LIC, experimenta dues modificacions: d'una banda es proposa una ampliació de poc més de 40 ha i un retall d'1,13 ha de terrenys considerats urbans corresponents a la urbanització de Sant Antoni.

Finalment, s'han produït les declaracions estatals de 2014 de grans zones ZEPA a totes les illes de l'Arxipèlag i l'enorme LIC del Canal de Menorca, que ja hem esmentat i que han suposat un enorme canvi quantitatiu i qualitatiu de la xarxa, sobretot pel nou protagonisme que es concedeix als espais marins, lògic d'altra banda, atesa la riquesa dels hàbitats marins i la importància de les espècies d'aus que acullen i per la pròpia naturalesa geogràfica del nostre territori.

Mapa 2. Xarxa Natura 2000 a les illes Balears. 2014

Àmbit geogràfic	Terrestre	Marina	TOTAL
Illes Balears	115.015,53	773.613,11	888.628,65
Mallorca	74.087,86	219.433,61	293.521,47
Menorca	27.319,36	191.650,49	218.969,85
Pitiüses	13.608,31	133.245,65	146.853,96

Taula 4. Superfícies protegides per la Xarxa Natura 2000 per illes (Ha). Després ampliacions estatals de 2014
*La superfície marina de les illes Balears no és la suma de les superfícies marines per illa, atès que la LIC canal de Menorca es compartida per les illes de Menorca i Mallorca.

Per això, la superfície total tampoc és la suma de les superfícies per illes.

** Hem calculat les noves superfícies marines tenint en compte les superposicions amb la XN2000 ja declarada. No es pot obtenir sumant les noves àrees declarades.

Font: Elaboració pròpia

Àmbit geogràfic	LIC	ZEPa
Illes Balears	537.624,11	621.625,37
Mallorca	127.718,40	269.812,36
Menorca	33.888,54	213.488,12
Eivissa i Formentera	40.663,57	138.324,89

Taula 5. Superfície protegida com LIC i ZEPa per illes. 2014 després noves declaracions

Les superfícies de LIC i ZEPa no es poden sumar, per obtenir, la superfície de XN2000 protegida per illa, atès que hi ha superposicions.

La suma de les superfícies insulars de ZEPa ens donen el total de superfície ZEPa autonòmica. No succeeix el mateix amb les LIC, atès que la LIC Canal de Menorca no es pot atribuir ni a l'illa de Mallorca ni a la de Menorca, individualment

Font: Elaboració pròpia

Algunes dades sobre la Xarxa Natura 2000

Per motius d'espai i atès que es tracta d'un article introductori, he decidit només incloure les dades de la Xarxa Natura 2000 com són a l'actualitat, sense efectuar-ne comparacions amb la Xarxa abans de l'aprovació de les extenses ZEPa i LIC d'iniciativa i gestió estatals. Només heu de tenir presents que aquesta ampliació ha suposat un importantíssim increment de l'àrea marina protegida i un canvi qualitatiu prou significatiu de la xarxa ecològica europea que inclou hàbitats marins abans no representats i en què s'accentua la protecció de les àrees per a la protecció de les aus.

La Xarxa Natura 2000, protegeix entorn al 20% de l'àrea terrestre de l'illa de Mallorca (entorn a 741 Km²) i de les Pitiüses (136 Km²), aquest percentatge gairebé es duplica a l'illa de Menorca, on el percentatge de superfície terrestre inclosa a la Xarxa supera el 39% amb més de 273 Km² protegits. Possiblement aquest gran percentatge de superfície terrestre inclosa a l'illa de Menorca, sigui conseqüència de diversos factors coincidents, com la importància de les àrees de cria de rapinyaires com el milà reial (*Milvus milvus*), els originals hàbitats dels barrancs del migjorn de l'illa i una costa de tramuntana amb uns hàbitats únics pel fet de la

natura silícia del terrenys, a més de la presència d'importantíssimes zones humides i basses temporals en el territori i, en general, per ser un territori més ben conservat.

Per concloure aquesta descripció adjunt, tot seguit, la distribució de la superfície de XN2000 classificada per LIC i ZEPa.

Algunes consideracions sobre la Xarxa Natura 2000 a les Illes Balears

Tot seguit, inclouré algunes reflexions persones que afecten la Xarxa Natura al nostre arxipèlag però que també, es podrien extrapolar, a moltes altres actuacions interadministratives i en matèria de protecció territorial i ambiental.

a.Necessitat de coordinació administrativa: L'existència de distints àmbits competencials entre les distintes administracions existents a l'Estat espanyol, principalment, en matèria d'aigües exteriors, fa que s'incrementi la necessitat de col·laboració, cooperació i coordinació entre les administracions estatal i autonòmica, d'una banda i entre l'autonòmica i les administracions insulars i municipals per aconseguir una eficaç i eficient protecció de la Xarxa Natura 2000 a les illes que és, en darrer terme, protegeix el patrimoni genètic i ambiental no només dels ciutadans de les Illes,

de l'Estat espanyol o de la Unió Europea sinó de tota la Humanitat.

b. Una Xarxa ambiental gairebé desconeguda per la societat: Si hem afirmat anteriorment que hi ha un certa alfabetització ambiental i ecològica general en temes com el reciclatge, també és cert, contràriament, que hi ha força desconeixement dels espais de rellevància ambiental; no tant de les zones declarades com espai natural protegit (algunes més conegudes que les altres) com de les àrees incloses a la Xarxa Natura 2000, l'existència de la qual molta gent del carrer (i de la pròpia administració) desconeix. Queda tot per fer, si realment, es vol que la societat s'impliqui en la seva preservació, conservació i millora. De res no serveix tenir una pàgina WEB rica en continguts i amb un disseny atractiu i, oberta a la participació, quan la gent no en coneix ni tan sols l'existència. La societat desconeix que és un LIC o una ZEPA i quina importància tenen. Tampoc no sap on es localitzen i desconeix quina diferència hi ha, a efectes pràctics, d'una zona que tingui aquesta protecció amb una zona que no hi estigui inclosa.

c. Els espais inclosos a la Xarxa Natura 2000, han de ser gestionats. I ser gestionats implica moltes coses. La primera és que se n'han de conèixer amb més profunditat els hàbitats i les espècies que es poden trobar a cadascuna de les zones protegides. Aquesta és l'única manera en què es podrà avaluar-ne l'estat de conservació i l'evolució futura. I crec que encara hi queda molt per fer, en aquest sentit.

El disseny dels plans de gestió han de reunir una sèrie de condicions com ara l'aplicabilitat, la disponibilitat de recursos humans i econòmics per dur-los a terme i comptar amb la participació de tots els agents que hi puguin estar implicats en el territori. I amb participació no em refereixo a processos formalment participatius des d'un punt de vista de l'Administració, sinó de procediments en què els agents implicats participin de manera real i efectiva en la redacció dels plans i que, a més, un cop aprovats es trobin en disposició de contribuir a executar-los. Seria convenient que qui dissenyi un pla sigui, un equip multidisciplinari que conegui el territori i, preferentment, que hagi de participar en l'aplicació posterior.

A banda, d'això crec que actualment no hi ha prou recursos humans, econòmics i materials, destinats a gestionar al Xarxa Natura 2000 a les Illes, a banda d'alguns tècnics que realitzen els informes administratius per avaluar els projectes que es pretenen dur a terme a les àrees afectades però que no suposen actuacions de directes de camp.

En definitiva, els plans de gestió no s'han d'entendre com uns estudis sistemàtics i estàtics fets només per satisfer les demandes normatives comunitàries, sinó que s'han de convertir en uns instruments de gestió dinàmics i reals que permetin assolir els objectius de conservació mediambiental pels quals foren establerts. O aquest és, com a mínim, l'esperit de la normativa en aquesta matèria. Un problema real per a l'Administració és que la Unió Europea imposa els plans de gestió, però no n'aporta finançament i això fa que sigui, gairebé inviable que se'n compleixin els objectius.

d. Hi ha molts espais no inclosos en la Xarxa Natura 2000 que tenen gran importància pels hàbitats que contenen i per les espècies d'aus que allotgen. És evident que això sigui així, atès que la inclusió d'una determinada zona en la Xarxa és fruit, finalment, no només dels estudis tècnics preliminars, sinó d'una decisió política. Així mateix, i pel que fa a les aus, en molts casos, les seves àrees de nidificació i de desenvolupament vital són molt extenses i variables i això fa que, en determinats casos, s'hagi hagut d'optar per delimitar certes zones de major probabilitat de reproducció o de desenvolupament vital i que se n'hagin deixat fora d'altres en què també puguin arribar a niar o habitar.

Cloenda

No he volgut titular aquest apartat conclusions, atès que ja les he anat presentat al llarg de l'article.

Simplement destacar que els avenços en la protecció del territori i en la conservació dels espais naturals i d'interès ambiental ha estat en aquests darrers 25 anys més que significatius, per no qualificar-los d'espectaculars. De vegades, la manca de perspectiva històrica no ens permet valorar aquest fet.

Això no vol dir que no hi hagi molt camí per recórrer, no només en matèria de difusió de la necessitat de protecció i l'educació ambiental, sinó en un profund canvi en la mentalitat general que associa consum del territori i riquesa. Una mentalitat que encara considera la propietat privada com un dret inherent a disposar del territori d'acord amb els criteris individuals, obviant les necessitats del conjunt de la societat. Un principi fals que no pot ser compartit i impulsat pels responsables polítics que han de vetllar perquè els principis de la sostenibilitat siguin reals i no un plantejament filosòfic que tothom formalment sembla compartir però que, a l'hora de la realitat, no es materialitza en les normatives aplicables.

No és possible continuar permanentment per una aposta econòmica basada principalment en

la construcció i l'ocupació d'espais privilegiats del territori per macroestructures de serveis i comunicacions, en molts de casos, sobredimensionades que no fan més que agreujar la pressió sobre un territori insular especialment fràgil

Per acabar només desitjar a en Joan Oliver, biòleg del Servei de Protecció d'Espècies del Govern Balear, que gaudeixi d'aquesta nova fase vital i esperar que qui faci aquesta mateixa anàlisi d'aquí 25 anys més, pugui destacar els importants avenços en la gestió i protecció ambiental del període que ha de venir.

Fonts i materials consultats

Lluçh i Dubon, Ferran Dídac: Geografia física i ambiental (2015, en impremta actualment). Leonard Muntaner Editor

Secció de Cartografia. Secretaria General. Conselleria Agricultura Medi Ambient i Territori: Fitxers digitals de delimitació dels espais naturals protegits i de la Xarxa Natura 2000 a les illes Balears i les dades estadístiques corresponents.

Soriano García, J.E. – Brufao Curiel, P. Claves de Derecho Ambiental. Ed. Iustel. Madrid 2010

UNED. Curs de dret urbanístic i mediambiental. 2014. Formació Tripartita per la Formació en l'Ocupació

WEB

Espais naturals protegits

<http://ca.balearsnatura.com/home/>

<http://www.caib.es/sacmicrofront/contenido.do?mkey=M34&lang=CA&cont=21475>

<http://www.magrama.gob.es>

Xarxa Natura 2000

<http://xarxanatura.es/>,

<http://www.magrama.gob.es/es/biodiversidad/temas/espacios-protegidos/>.